

A KÖZÉPTANODAI TANÁROK

PAEDAGOGIAI KIKÉPZÉSÉRŐL.

PAEDAGOGIAI ÉRTEKEZÉS

LUBRICH ÁGOST

LEV. TAGTÖL.

(Olvastott a M. T. Akadémia 1871. évi december 4-ki ülésén.)

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

PEST.

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN.

1871.

A

KÖZÉPTANODAI TANÁROK PAEDAGOGIAI KIKÉPZÉSÉRŐL.

Paedagogiai értekezés.

Lubrich Ágost 1. tagtól.

(Olvasta az 1871. évi decz. 4-kén tartott ülésen.)

Tekintetes Akadémia! Komolyabb gondolkodó előtt nem lehetvén rejtve, hogy a helyes nevelés, eltekintve általános emberi értékétől, melynél fogva annak megoldása mindenha legkomolyabb feladatát képezé a népek ihlettebb szellemeinek, ránk nézve még életkérdéssé is fokozódott, bizonyára azon figyelem, melyre Tek. Akad. szerény irodalmi törekvéseimet méltatni sziveskedék, s melyért ezennel hála-köszönetemet nyilvánítom, inkább a paedagogiai eszmét kívánta megkülönböztetni s azon irányzat fontosságát hangsúlyozni, melynek követésére oly sürgősen intenek a terhes idők komor jelei. — Ez rám nézve csak buzdításul szolgál arra, hogy jövőben hatványozott erővel szenteljem életemet ez eszmének, hogy azt a haladottabb külföld vívmányainak hazai viszonyainkra tekintő méltatásával mennél szélesebb eszmecsere útján tisztázzni, átérteni és átérzeni, szükségünkhez mért megvalósítását telhető mérvben eszközölni, azon sok helyes és nem helyes törekvést, melyek a nemzet erkölcsi és szellemi hatalmát méhében záró nevelésügy körül a nemzeti közművelődés minden tényezőjének meglendítése s a nevelészet irodalom élénkülése folytán mutatkoznak, élcsen meghatározni s így örök vajadásban sínlődő, főleg középiskolai tanügyünket végre valahára megállapodásra juttatni szerény munkásságom is honfiai tisztjének ismerje. — Egy ily tisztet van szerencsém ez alkalommal is teljesíteni, midőn a középtanodai tanárok nevelészet i kiképzésére, mint magasabb nemzeti

művelődésünk nem ustóó tényezőjére vonatkozó nézetemet sok évi elméleti s gyakorlati élményeim s a képezde szervezése ügyében a külföldi egyetemeken gyűjtött tapasztalataim összevetésének alapján T. A. előtt röviden kifejtteni szándékozom.

I.

Ha Schleiermacher, Platóval megegyezőleg, a bölcselkedés végcélját az emberiség rendeltetésszerű nevelésébe helyezi; ha ennél fogva a nevelésnek az emberölés mesterségének fejlesztése helyett a népek és kormányok legelső ügyének, szeme fényének kell lennie; s ha így a tanítóság külön, egy egész élet osztatlan erejét igénybe vevő hivatás, mely nem lehet másnak függeléke: akkor önkényt következik, hogy valamint minden pályára, úgy erre is kellő előkészület szükséges. Vagy talán csak a föld legcomplicáltabb szerkezetű s legbeesesebb lényének nemesítése, a mesterségek mestersége volna az, miben boldog, boldogtalan minden előkészület nélkül egyaránt remekelhet? Elmúltak azok az idők, mikor takács, varga, szabó ülven a tanítói széken, Sextus Mehlmann módjára a kék nyomokat hagyó tanalakat mindenhatónak tartották. Most már a nevelés és tanítás elveinek szabatosabb meghatározásával, az állam nevelés iránti köteletségének tisztázásával s megállapításával s így a tanügy iránti nagyobb érdeklődésével a tanítói képesség iránti jogos igények is több-több érvényre emelkedtek, úgy hogy most már nincs valamire való ember, ki a tanerők kiképzésének szükségességét be ne látná.

A kiképzésnek, különösen a középtanodai tanárokat illető módjára nézve azonban nem egyeznek meg a nézetek; sőt vannak, főleg a tudósok közt elegenden, kik a gymnasiumi tanárképezdét, különösen annak gyakorlati részét csak úgy szükségtelennek hiszik, mint hitték sokáig a most már nélkülözhetlen nevelésügyi tényezőkép szereplő elemi tanítóképezdéket.

Már vajjon a középtanodai képezde szükséges-e és mily szervezettel: arra nézve minden előtt a külföld s első sorban a legvirágzóbb tantügygyel bíró Németország jeleseinek ebbeli nézeteivel kell megismerkednünk. Erre nézve legyen szabad

saját tapasztalataimat érintenem, melyek képezdei tanszervezetem megvilágítására fognak szolgálni. — Mig egy részről tisztelet- és hálaérzelemmel fogom mindig emlékezetemben tartani a barátságos fogadtatást s azon áldásos eszmecseréket, melyekre sok jeles férfiú megelőző készséggel s hazánk iránt rokonszenvező érdeklődéssel méltatni sziveskedék, más részről ki kell mondanom, hogy a középtanodai tanárok kiképzésének kérdésében nem mindenhol találkoztam tiszta fogalmakkal.

Az egyetemeken először is a paedagogika tanáraival tettem magam érintkezésbe; hallgatám előadásait; jelen valék a neveléstani seminarium mindennemű foglalkozásain; eszméket cserélék a legjobb gyakorlati képezdére nézve s a leghelyesebbnek közös megállapítására törekvém. Emellett látogatám egyes hirnevesebb tanárok előadásait, valamint a tudományok mélyebb, önálló tanulmányozásának módjára gyakorlások által vezetõ seminariumait is, s kikérém véleményeiket az egyes akadémiai tanfolyamokra, a tudományos elméleti seminariumok, az egyetemi neveléstani tanszék és a gyakorlati tanárképezde szervezetére nézve.

A gyakorlati paedagogiumot illetőleg két felé ágaznak az egyetemi tanárok nézetei. A nagyobb rész gyakorló iskolával összekötött képezdét lát szükségesnek, s csak azért nélkülöz ilyen, mivel a kormányok nem akarják utalványozni a szükséges költségeket; a másik jóval kisebb rész ellene van minden képezdének, azt állítván, hogy az egyetemnek csak a tudomány előadása levén feladata, a neveléstant mint a bölcsélet egyik ágát előadhatja ugyan, de a practicumhoz semmi köze; hogy mikép képeznek maguknak a gymnasiumi igazgatók tanárokat, az az ő dolguk; aztán amely tanárjelelt szaktárgyát derekasan megtanulta, főleg ha a neveléstanhól is tett vizsgálatot, az könnyen eltalálja a tanmódot külön gyakorlati előkészület nélkül is. — Egy töredék úgy vélekedik, hogy elég teendője van a tanárjeleltnek az egyetemi folyam alatt csupán szakmájával is; s ha még gyakorlati képezdébe is kénytelen járni, akkor sem itt, sem ott nem tehet eleget. Azért ha elfogadják is a képezdét, azt az egyetemi tanfolyam bevégeztéré kívánják halasztatni; és pedig némelyek úgy, hogy a vizsgált tanár egy évig saját gyakorló tanodával

összekötött képezdébe járjon, némelyek úgy, hogy a jelelt valamely jeles középtanodai igazgató, vagy tanár útba igazító ellenőrzése mellett 6 órát tanítson s más tanárok óráit is látogassa s egy év múlva valamely szigorú bizottság előtt gyakorlati ügyességének szó- és írásbeli próbáját adja. Tulajdonképi gyakorlati képezdét csak egyet találtam, Lipésében, hol Zillernek egy háromosztályu elemi tanodával összekötött magán képezdéje van középtanodai tanárok gyakorlati kiképzésének czéljából, mely anyagi eszközök hiányában is mintául szolgálhat. Egy másik keletkezöben van Münchenben, lényegre nézve hasonló a lipeseihez. Ezen kívül még a lipesei és hallei egyetemen a neveléstan tanára hetenkint egy próba-előadást tartat egy tanárjelellyel az e végre berendelt néhány tanonez előtt, melyet aztán a tanár és tanárjeleltek nyomban közösen megbírálnak. Jénában a Zenker-féle magán tanodában gyakorolják magukat a tanárjeleltek, de csak lezckék kikérdezése által. Heidelbergben pedig Köchli philol. tanár a seminarium ifjabb tagjait használja tanítványokul az öregebbek tanítási kísérleteire és schulmässige Erklärungsübungenk is tart egyszer hetenkint. Ide számíthatni még az ehhez hasonló göttingai és néhány katechetikai seminariumot.

Ezen gyakorlati kísérletek az egyetemi tanfolyam ideje alatt történnek. De vannak seminariumok, melyekbe csak a tanképesítő vizsgálat bevégeztével léphetni. Ilyen a Bonitz igazgatósága alatti is Berlinben felsőbb osztályok tanárai számára. Tagjainak száma tízre van határozva. Minden tag köteles valamely kijelelt középtanodában hetenkint 6 óráig tanítani és más tanárok óráit látogatni. Az ellenőrzés és a szükséges didactical utbaigazítás először is az illető középtanoda igazgatóját, vagy a megbízott tanárt illeti, aztán a seminariumi igazgatót, ki a tanításon megjelenni, a két hétben egyszer tartatni szokott értekezleten észrevételeit közölni s utbaigazítást adni tartozik. — A többi német egyetemen, valamint a zürichin is, semmi tekintettel nincsennek a gyakorlati oldalra, hanem a philologiai, mathematicai stb. seminariumok csupán a tudomány mélyebb tanulmányozásának módjában, tehát csupán az elméletben gyakorolják a tanárjelelteket, azt is csak néhányat.

Már vajjon a középtanodai tanárok kiképzésének a külföldi egyetemeken divó módja kielégítőnek tartható-e, s hogy a felhozott különböző nézetek mily értékkel bírnak: az a magas minisztériumhoz egy év előtt fölterjesztett relatióm alapján készített következő képezdei tanszervezetem indokolásából önkényt ki fog derülni.

II.

Lássuk először a képezde elméleti részének szervezetét. Mivel a nevelés tudomány és művészet is egyszermind: azért a képezde önkényt elméleti vagy tudományos és gyakorlati részre oszlik.

Ami először az elméletet illeti, ennek feladata a neveléstant mint tudományt ismertetni meg a tanárjelellyel. Mert ennek későbbi iskolai tapasztalatait önállóan feldolgoznia, a nevelés terén öntudatosan, következetesen működnie kell; de erre addig gondolni sem lehet, míg a nevelés czéljait s eszközeit rendszeresen át nem gondolta, vagyis míg észszerü (rationalis) neveléstant nem tanult.

Minden elmélet, tehát a nevelés művészete is, az elődök által tett és saját kísérleteink sokszoros összehasonlító észleléséből kerül elé, melyet ha a nevelő nem ismer, egyes esetben ugyan helyesen járhat el, de ez csak öntudatlan, szerencsés kísérletnek tartandó; mert úgy jár el, mint a vizgyógymód barátai, kik minden betegséget egyenlően akarnak gyógyítani; s így tapasztalati ügyessége gyakran cserben hagyja őt, minek nem tudván okát kitapogatni, sem magán, sem növendékein segíteni nem képes.

Igaz, van némely szülőben és tanárban bizonyos természeti ügyesség s tapintat, mely a tudományt mintegy megelőzve jól neveli gyermekeit; de ezek is nem biztosabban vezethetnék-e a nevelést, ha az elméleti szabályokat is tudnák. Aztán ilyen szerencsések száma igen csekély, a legnagyobb rész tanulmányozásra szorul, mint azt Kant is mindnyájunknak kötelességünké teszi, mondván, hogy egy kor sem tud befejezett nevelési tervet felmutatni, hanem minden nemzedék az előbbieknél rendbe szedett tapasztalatait ismerni s ez alapon

a nevelést tovább fejleszteni köteles. Valóban, azon elmélet, mely a szülőknek, tanítóknak nagyszerű feladatuk megértésére és megoldására és mindenkinek legalább saját testi és lelki tehetségei megőrzésére és tökélyesítésére s rendelkezésének eszközlésére nézve utasítást ad, egyike a legszükségesebbeknek.

A középtanodák csekély eredményének okát sokan a rossz tanrendszerben, a tanárok mostoha anyagi helyzetében stb. keresgélnek. Ez is ok, minden esetre; de nem egy jeles német szakférfin erősített meg azon meggyőződésben, hogy a baj főoka a tanárok s főleg az igazgatók paedagogiai késztettségében rejlik. S a tanári pálya keserűségéhez nem csekély adaggal járul a tanérek paedagogiai ügyefogyottságából eredő ama küzdelem, mely elől hivatott tanárnak kitérni lehetetlen.

Innen van némely gymnasiumban a cél s eszközök ismeretének oly csekély foka; innen a derék, tisztult, kiforrott jellemeket kialakító tudatos erkölcsi nevelésnek teljes hiánya, a kora érettséget, sihederséget sarjasztó bűnösen laza fegyelm; innen a tanítás elveinek semmi nyomára nem mutató, csupán gondolat-formára, terv, tanmenet s tanalak nélkül, a tanodát s munkát megutáltató hangulatban és szellemben, napszamos módjára üzött s itt-ott pénzüzletül is szolgáló, következőképp a növendékek jellemét megmetyelző, a fejet pedig üresen hagyó tanítás; innen a testületi szellem helyett az egységes, összhangzó működést lehetetlenítő érdekharez, vagy legfőlebb az egymásnak mindent elnéző pajtáskodás, nem törődés, mintha csak a tanoda volna a tanárért, nem fordítva. Tanárában jövő élte mintaképét, eszményét kellene szemlélnie az ifjúságnak, s ime elfordul tőle, az idomtalan fagymánytól, sőt felzendül ellene osztályonkint!

Ezen s más számtalan fekete pont csak akkor kevesedik majd tanügyünk láthatárán, ha az oly tanárok a tanszervezet örökös reformálása helyett saját nevelői és tanítói személységük reformálására s első sorban a neveléstan derekas tanulmányozására fordítják erejüket. Mert a neveléstan, mint bölcséleti alapgondolatoknak hódoló, a többi tudományból le származó s így Jean Paulként az emberi élet összes mozza-

nataira tekintő gyakorlati- elméleti tudomány, az ember rendeltetésének, ön- és mások nevelésének, a tanári hivatásnak s föltételeinek tisztább megismerésére, következőképp a hivatás szeretetére, önképzésre és köteleltségűségegre vezet.

Ezen fekete pontok eltűntével aztán oly jelenet sem tűnik fel talán többé, hogy az országos tanáregylet közgyűlésén oly nevelési s tanítási kérdéseket tüzzenek ki vitatás tárgyául, melyeket mint régen túlhaladottakat minden valamire való neveléstanban feltalálhatni. Természetes, hogy akkor legalább a magyar nevelési irodalom termékei iránt kellene érdeklődnünk. De e tekintetben szerény vállalatom sorsából is lehangelő statisztikai adatokkal szolgálhatnék mitvelődésünk történetéhez, ha itt helyén volna; elég legyen csak annyit felhoznom, hogy nem a nevelést egyre ajkaikon hordozó hangzatos urak, hanem azok, kik az iskolát hivatásszerűen választották, tették lehetővé a mű megjelenését.

De hogy is várhattunk volna egyebet, ha maga az egyetem és tanárvizsgálati szabályzat is megerősítette a tanárokat azon bal hitőkben, hogy a paedagogia csak nagyon mellékes dolog? Hiszen az egyetemen még egy év előtt is csak függelék gyanánt szerepelt a neveléstan, a vizsgálati szabályzat pedig csak otthoni dolgozatot kívánt a tanárjeleltől, melyet könnyen elkészített, vagy mint nem egyszer történt, elkészítetett más által könyvből a nélkül, hogy csak egyetlen egy paedagogiai művet is ismert volna!

Igy levén a dolog, a tanárok kiképzése:

1 szőr is a *neveléstan*nak előadását követeli az egyetemen.

Azért ideje volt, hogy amagas kormány nálunk is rendszeresítette e tanszéket s ez évtől kezdve szóbeli vizsgálatra kötelezi a tanárjelelteket.

De hogy a tanárjelelteket tüzetesebben s hathatósabban tanulmányozhassák a neveléstant, mint ahogy az a nyilvános, rendes előadások látogatása által történhetik; s még inkább, hogy a nevelészetre kiváló hajlammal és tehetséggel megáldott s e téren a meglevőnek nem csak föntartására, hanem továbbfejlesztésére is hivatott egyének alkalmat nyerjenek a tudomány sokféle, mélyebbre ható, önálló kezelésmódjával megismerkedni: szükséges

2-szor, hogy a neveléstan rendszeres előadását olyan *tudományos vagyis elméleti seminarium* egészítse ki, minovel a külföldi egyetemeken minden tudomány szak diésekszik, s minovel egy év óta nálunk is több szak bír. E seminarium, hasonlóan a többi szaktudományéhoz nem művészi vagy gyakorlati, hanem csupán tudományos, elméleti paedagogiai kiképzésre czélöz; a nevelés és tanítás gyakorlati alkalmazásához nincs közvetlen köze; minden törekvése oda irányul, hogy a tanárjelelték a nevelést mint *tudományt* derekasan átértsék s benne önálló vizsgálódásra képesítenek s így még mindig igen szerény nevelészeti irodalmunknak egykor mennél több munkás kezét adjanak. — E czélből a tanárjelelték a neveléstan tanárának igazgatása alatt seminariumi társaságba lépnek.

A tagok működőkre és hallgatókra vagy rendesekre és rendkívüliekre oszlanak. Ezeket az egyetem első s részben másodéves tanfolyamának hallgatói képezik, kik nem lévén még beavatva a neveléstanba, nem dolgozhatnak s a rendes tagok gyűlésein csak mint hallgatók vannak jelen.

A rendes tagok félévénként egy neveléstani, vagy nevelési irodalomra vonatkozó dolgozatot tartoznak benyújtani, melynek tételét vagy az igazgató, vagy ennek helybenhagyásával a tanárjelelt választotta. Minden egyes dolgozat valamennyi tag között köröztetvén, miután azt egy önkényt vállalkozó, vagy ellenkező esetben az igazgató által kijelelt tagtárs írásban tüzetesen megbirálta, a seminariumi gyűlés vitása alá kerül, s a dolog az igazgatónak összefoglaló itéletével végződik. Ezen kívül a neveléstani irodalom régibb, vagy újabb termékeinek, vagy azok egyes részeinek bírálata, ismeretése, a tagok tanulmányai s a szükség szerint az igazgató külön előadásai is szolgálnak anyagul a gyűléseken.

Ha valaki a nevelészet elméletének seminariumát azért mondja szükségtelennek, mivel az állítólag nem esckély bölcséleti köztűltséget igényel, mely nélkül az elmélet gyakorlati csak szóbeszéd s eredménytelen iránygyakorlatokká lesznek: az nem fontolta meg jól, mit mond, és saját érveivel czáfolja meg magát, mitöbb a gymnasiumot végzett ifju műveltségű fokát sem veszi számba. Ugyanis, már maga a

gymnasium adta általános műveltség is elegendő alap arra, hogy a tanárjelelt, hasonlóan a többi szaktudományhoz, a paedagogikát is sikerrel tanulmányozhassa gyakorlások útján is. (mert mi egyéb feladata lehet a tudományos seminariumnak?) Mennyivel képesebb erre a tanárjelelt az egyetem végeztével, miután már a neveléstan és bölcsélet több-kevesebb collegiumát is hallgatta! A neveléstan forrásai közt ott van a lélek- és erkölcsstan, melyeket a tanárjelelt már többször is tanult és sikerrel felhasználhat a seminariumi gyakorlásokra; a bölcsélet egész terének alapos ismerete pedig kívánatos ugyan mindenkire nézve; de jó lesz Herbart eme szavaira emlékeznünk: „A neveléstan nem lehet örökös változásnak kitétt bölcséleti iskolák játszó lapdája, melyek életésiráját kiszáritják“; ugy Niemeyer e mondatára is: „A neveléstan szerkesztésének útja bizonyára nem a bölcséleti rendszerkóvácsoké.“ — A neveléstan teljes befejezésére 3 év kell az egyetemen; a tanárjelelt pedig csak két félévben hallgatja, azt is rendszeresen csak két órai collegiumban, mivel sok más órája van: mondhatni-e tehát, hogy elvégezte a nevelészet elméletét? Nem épen ennek kell-e jobban a seminariumi kiegészítő tanulmányozás, mint a történelemnek s más szaktudománynak, melyeket szintén hallgatnak a tanárjelelték az egyetemen, még pedig több órában mint a neveléstani; s ezeknek gyakorlati tanulása nem épen ugy igényli-e a bölcséleti előkészületet, mint a neveléstan, mert hát értheti-e nélküle például a történelem szellemét, philosophiáját? — S ha végre ezen föltevés szerint a paedagogia oly nehéz tudomány: (furesa! most nehéz, lám, mivelhogy érveit kell belőle faragni, máskor meg oly könnyű, sőt semmis, hogy csupán ez az, mit mindenki tud tanulás nélkül is (?) akkor e körülmény épen arra szolgál érvül, hogy annak ismeretét a mélyebb tanulmányozásra szoktató seminariumi gyakorlások által is gyarapítsuk? — Midőn tehát valaki a többi tudomány seminariumát jóvá hagyja, a paedagogikát pedig a paedagogiai képezdeből kiküszöböli: akkor a fából való vaskarikát akarja létesíteni, paedagogiumot paedagogia nélkül.

Ime ez az, mit a tanárjeleltéknek a neveléstanban való tudományos, elméleti képzése okvetlenül követel.

Ezzel összefüggésben megemlítendő még azon óhaj, hogy mivel a középtanodai igazgató legtöbbet javíthat, vagy ronthat, azért a németeknek azon igen jótékony szokását, melynél fogva az igazgatóságra pályázók ha nem is vizsgálatot tenni, de legalább colloquálni tartoznak a neveléstanból, mennél előbb meg kellene honosítunk.

III.

Az elmélet azonban még nem elegendő. Minthogy t. i. a nevelés nem csak tudomány, hanem művészet is, ez pedig gyakorlást igényel: azért a paedagogiai tudomány tételei csak akkor lesznek igazán érthetők s gyümölcsözők, ha gyakorlati alkalmazásukat is megkísértjük. E gyakorlati alkalmazást, mint a fönnebb felhozott elágazó véleményekből kitetszik, többféle uton lehet megkísérteni; de részéről Herbartnak Königsbergben, a Herbartot követő Stoynek Jénában volt s Zillernek Lipesében levő amazok elvei szervert gyakorlati képezdájére is támaszkodva csak egy helyes útját látom a gyakorlásnak, s ez:

oly gyakorlati képezde, mely saját elemi vagy elemi és gymnasiumi osztályokból álló gyakorló tanodával bír.

A szervezet következő:

1. A tanárképezde *egy éves tanfolyamból* áll.

2. A képezdei tanártestület áll: *az igazgatóból, a tanárokból és segédkező gyakornokokból;*

3. A képezde élén a neveléstan egyik tanára, vagy más a neveléstan elméletében és gyakorlatában derekasan jártas egyén áll, mint annak természetes igazgatója, s mint ilyen a közoktatási minisztérium közvetlen felügyelete alatt van. — Az igazgató úgy vezeti a képezde ügyeit, hogy minden egyes erő, minden rész egymást támogató, kiegészítő viszonyban, eleven összefüggésben maradjon a többivel, mint élő szervezetben a szervek.

4. A képezdének 4—5 osztályból álló *saját gyakorló iskolája* van, egy-egy tanárral, kit az állam az igazgató

ajánlatára a legjelesebb középtanodai s tanítóképezdei tanárok közül is nevez ki s jobban fizet mint másokat, hogy ne egykönnyen kívánczozzanak máshova s lelkesedve szenteljék erejüket a képezde céljának.

A tanár 6—8 órát vállal osztályában, a többit a gyakornokok vagyis tanárjelelték kapják. A tanár szemmel kíséri a tanszervezetnek minden mozzanatát; megtekintí és szükséges didacticai felvilágosítások kíséretében kiigazítja a tanárjelelt előkészületi vázlatát, mely szerint a következő héten tartandó próba-, vagy rendes tanításában eljárni szándékozik s azt végső megállapítás végett az igazgatóval közli. A tanárjelelték próbatanításain mindig, rendes tanítási óráin pedig mennél gyakrabban jelen van, s ez utósó esetben kiigazítja a tanárjelelt kisebb hibáit, mindig a nevelés és tanítás ismert elveire támaszkodva; a fontosabb hibákat azonban, valamint a tapasztalt haladást is az igazgatóval és a tanári testülettel közli, hogy azok paedagogiai eszmecsere tárgyaul s az egésznek közös tanulságul szolgáljanak.

Minden iskolatani gyűlésre jelentést készít iskolája állapotáról; értesíti a gyűlést mindazon esetekről, melyek a képezde életében fontossággal bírnak; számot ad élményeiről, hogy így a helyes közösségben egység uralkodjék. Ő segédkezet nyújt a megbízott gyakornokoknak a statistikai s más hivatalos iratok készítésében; örködik az osztálykönyvek, taneszközök, szóval a kül- és belrend fölött. Kétes esetekben az igazgatóhoz fordul, kivel szakadatlan érintkezésben kell maradnia.

5. A képezdei tagok *rendesek és rendkívüliek*. Rendesek olyanok, kik az egyetemi folyamat, vagy talán a tanképesítő vizsgálatot is bevégezték, vagy azok is, kik az elemi tanítói képezde kintű bevégeztével kellő előismeretek alapján egyetemi továbbképzés útján elemi képezdei tanszékre készülnek.

A rendesek a képezde mindennemű foglalkozásaiban részt venni, minden gyűlésen megjelenni, a gyakorló iskolában a körülményekhez képest bizonyos ideig folytatólag tanítani, a mintatanárok óráit lehető legtöbbször, a próbatanítást mindig, a segédtanárokat mennél többször látogatni tartoznak.

Rendkívüli tagok a böleseleti tanfolyamnak harmadéves hallgatói. Ezek csak mint hallgató vendégek vannak jelen a gyakorlatokon és gyűléseken. — Az igazgatónak egyetértésben a képezdei tanárokkal joga van a hanyag tanárjeletet kizárni a képezdeből.

Amely gyakornok kielégítő bizonyítványt nyert a gyakorlati képezdeből, az próbaév nélkül is kineveztetik rendes tanárnak; aki pedig valamely legyőzhetlen akadálnál fogva nem lehetett tagja a képezdének, az egy próbaév után bizonyítványt tartozik mutatni arról, hogy valamely jeles igazgató, vagy tanár ellenőrző s tanácsadó vezetése mellett működött s egy háromtagú bizottság előtt gyakorlati ügyességének írás- és szóbeli próbáját tartozik adni.

6) A rendes tagok egy része, vagy ha telik, mennél több tag *osztálydíj*t hűz, melyre vizsgálat és ennek eredményéhez képest a képezdei igazgató s tanárok ajánlata alapján a minisztérium nevez ki. (Az egyes tudományos vagy elméleti seminariumok tagjainak számára is kell mennél több *osztálydíj* rendelni.)

7) Az összes képezdei személyzet hetenkint kétszer vagy háromszor *gyűlést* tart, melynek tárgya háromféle:

a) *neveléstani* (paedagogicum vagy theoreticum) melyben az igazgató, néha ennek helybenhagyásával a képezdei tanárok egyike és kivételesen valamely gyakornok is korszerű neveléstani, de leginkább módszertani tételtől értekezik.

b) *iskolai* (scholasticum). Ide mindaz tartozik, mit a tanítás- s módszertani kérdések kivételével iskolai ügyeket illetőleg tárgyalni kell, jelesen: tudakozódás, jelentés, tervezés, ajánlat, panasz, a fegyelem kezelésében fölmerült ellentétek kiegyenlítése, a tanulók személyiségének megítélése, az érdemsorozás, az iskolai rendre vonatkozó intézkedések, a tanárok és tanulók által vitt különféle tisztí állomások betöltése, büntetés sat.

c) *gyakorlati*, (practicum) melyben a gyakornokok tanítása időnkint vizsgálat alá kerül. Nem sokára azután, hogy a tanárjelet valamely tárgy tanítására vállalkozott a gyakorló iskolában, az összes képezdei személyzet jelenlétében egy órát köteles tartani. Ezen kívül egy vagy két tanárjelet

is próbaeladást tart, és minden működő tagnak szaktárgyán kívül még másból is kell különféle osztályokban néhány kísérleti előadást tartania. Ezen előadásokra írásban készülnek a jelek s csak azután lépnek föl, ha előkészületi vázlatukat az illető képezdei tanár s úgy az igazgató helyben hagyta. — A próbatanítás azután a következő összejevetel alkalmával bírálat alá kerül. Először maga a tanárjelet ad magáról bírálatot, aztán az evvel megbízott tanárjeletek egyike írásban, másika szóval mondja el észrevételeit; s miután kiki hozzászolhatott a dologhoz, végre az igazgató hallatja ítéletét. — Az igazgató ügyességéhez tartozik a vitatkozás menetét kellő kerékvágásban vezetni, egyes eseteket a már ismert neveléstani elvekhez mérni, vagy azok által ezeket is jobban földeríteni. —

Vitatás tárgyát képezik, ha azokat ellenészrevétel ki nem egyenlítette, azon észrevételek is, melyeket a gyakornokok és tanárok az iskolalátogatás alkalmából az osztálykönyvekbe írtak. —

Az értekezletek folyamatát rendes jegyző könyvek örökítik meg, oly alakban szerkesztve, hogy hű tükröi legyenek a képezde életfolyamatának és a későbbi kornak tanulságnul szolgáljanak.

IV.

De hát van-e a képezdének saját gyakorló iskolára szüksége?

E vázlat alapján nem lesz nehéz bebizonyítani azt, hogy a képezdének csakugy saját gyakorló tanodára van szüksége, mint az elemi tanítóinak.

Legelőször is azoknak kell felelünk, kik azt állítják, hogy a nevelés és tanítás nem oly nehéz, mint aminőnek mondják, s nem is igényel valami különös bevezetést, előgyakorlást; önmagától is megjő az ügyesség, csak bírja a kezdő tanár szaktárgyát és a neveléstan elméletét. Igaz, az elmélet első föltét, a gyakorlat fögyökere, mely nélkül kézművesi jártasságra süllyed a tanár működése; és a tantárgygyal nem rendelkező tanár önmagában való ellenmondás; de más részről meg az is igaz, hogy szakműveltség és nevelés-

tani elmélet egyedül még senkit sem tett nevelővé, tanítóvá; sőt a tudományba mélyedő szaktudósok rendszeren rossz tanárok és legügyetlenebb nevelők szoktak lenni. Mit mondanánk, ha valaki az orvosi ügyesség megszerzésére elegendőnek tartaná az orvostan elméletét, a klinikát fölöslegesnek, a tanulóknak pedig azt mondaná, hogy majd elég alkalmuk lesz magukat gyakorolniok az életben is?

Mit szólnánk ahhoz, ha valaki az uszómeister pusztán elméleti tanítására támaszkodva minden fellgyelet és segítség nélkül mély vízbe ugranék, hogy tanulja meg az uszást?

Ha az újoncztanárt minden gyakorlati előkészület nélkül bocsátjuk iskolába: az épen olyan, sőt még nagyobb, mert szellemi, erkölcsi pusztítást fog véghez vinni, mint ténne a csupán elméleti orvos, mint azt elég példa bizonyítja. A tanulóknak nem szabad kísérleti tárgyalniok szolgálkaniok tájékozatlan, tapogatózó újoncztanító kezében. Én legalább rettegve adnám gyermekemet válságos experimentálása alá.

Ez igazságból kiindulva, a fönnebb ismerttettem gyakorló iskolát oly szükségesnek kell tekintenem a képezdésre nézve, mint a klinikát az orvosi pályára, vagy a laboratoriumot a vegytanra nézve. — Tudjuk ugyanis, hogy az egy célra irányult közös munka általában lehető legnagyobb tevékenységre buzdít; de hol van a képezdén kívül álló gymnasiumban e közös munka? Ez csak a képezde saját gyakorló iskolájában található, ahol t. i. minden egyes munkásság oly bensőleg függ össze a többivel, hogy azok kölcsönösen elmozdítják, vagy akadályozzák egymást, és pedig úgy, miszerint minden egyes tanerő tisztán ismeri azon határozott munkáit, melylyel neki a közös cél eléréséhez járulnia kell. Itt nem csupán külső vagyis gépies mozgásban, hanem belső vagyis szerves, öntudatos életben érzi magát a gyakornok. — Ez életnek központját, főforrását, lelkét csak oly igazgató képezheti, kinek multja teljes biztosítékot nyújt arra nézve, hogy éltét a nevelészet elméletének és gyakorlatának szentelte; ki a képezdét nem csupán elnökiileg, hanem mindenre kiterjedő atyai, baráti munkássággal vezet. Tőle indul ki s hozzá tér vissza a legtöbb dolog. Az ő körében tárgyalják a gyakorló iskolának minden életmozzanatát; ott közlik egy-

mással és vitatják meg a tanerők élményeiket, nem elégedve meg pusztán véleményekkel, hanem a tudományt hiva segítségül a megállapításra és következtetésre. Nem mulik el egy találkozás sem a nélkül, hogy az egyes új fátot ne kapna tudományos és gyakorlati életére. Itt van helye a módszerek ápolásának, kiképzése-, megállapítása- és begyakorlásának; itt lehet a meglevő módszertani s az azokkal összefüggő neveléstani műveket, jeles nevelők életrajzait szemléletesen méltatni, minden egyes tanítási ágak összefüggését a neveléssel kideríteni s megállapítani, kísérleteket tenni s ez úton a tanítás módszeres kezelésébe teljes betekintést szerezni; itt tanulhatja csak a gyakornok a fegyelmet tudatosan, okosan kezelni, magának némely külső dolgokban, milyen a tanoda rendezése, rendtartása, szervezése, a közönség irányában való képviselése sat. némi tapintatot szerezni, szögletességeit, hibáit, melyek különben a növendékek nem csekély kárával talán egész tanári pályáján kísérték volna, levetkezni s egy úttal az elemi tanoda okszerű szervezetébe betekintést szerezni, mi az elemi tanügy emelésére nem csekély befolyással lehet. S ezen eszmétisztító, gyakorlati ügyességet kölcsönző, mondhatni pythagoraeusi társalgásban nem csupán különféle érdekek találkoznak egy pontban, hanem a tudomány eszménye s a tanoda jólléte iránti közös lelkesültségnél fogva a szívek is szövetségbe, a gyakornokok jövő életére s általában a tanügyre oly jótékonyan ható igazi paedagogiai collegialitásba lépnek. Mindezt a gyakorló tanodának köszönhetni. Mily buzdítólag hat minden egyes tagra a tanoda céljára irányuló, annak állapotát mindig ismerő közös munkásság! Csak ily úton juthatni a siker örömeihez is, melyek aztán új, frisebb munkára és nevelési tanulmányozásra serkentenek. Midőn egy időszak végével azt vesszük észre, hogy a tanulók mind erkölcsileg, mind tudományilag előhaladtak: ez örömet szerez, s még több kedvvel dolgozunk. Ha pedig tapasztaljuk, hogy egy másik társunk magasabb fokig fejlesztette tanítványai tehetségeit: akkor az okok után tudakozódunk s javítani törekszünk magunkon.

Igy lesz az iskola mind a gyakorlati ügyességnek, mind az elméletnek képezdése. Közös itt a munka, közös az öröm,

szomorúság, közös a képzés, szóval az egész élet. S eme közösségben tanulja meg a tanárjelelt (ami fő!) iskoláját, hivatását szeretni s a folytonos paedagogiai tanulmányozás szükségességét belátni.

Ily gyakorlati előkészület után várható csak, hogy a kezdő tanárok mennél kevesebb hibát fognak ejteni s néhány év alatt derék tanerökké forrják ki magukat, kikről elmondható, hogy igazán beleélték magukat hivatásukba s nem ásitoznak ki abból egyéb kőncz felé.

Ily tanárok mind megannyi apostolai lesznek a képzésben átértett s átértett nevelési eszmének, melynek főképviselejét igazgatójokban szemlélték, s megállapítják majd országszerte a munkás paedagogiai szellemet, mint azt gyönyörű élvezettel való szerencsém szemlélni a lipseai Zillerianusokon, kik a távolban is pythagoracusi összeköttetésben élnek s anyaiskolájokon gyermeki szeretettel csüggnék; messze vidékekről is megjelennek alapítási évfordulójának családi ünnepén részint személyesen, részint levélben. —

És ezek folytán épen nem helyeselhetem az oly gyakorlati képezdét, melyet öt német egyetem, jelesen a berlini is bír Bonitz alatt. Bonitz tanítványai két hétben egyszer jönnek össze az általok készített paedagogiai és szaktárgyi dolgozatok közmegebirálása végett. Ez helyén van, de csak is a tudomány elméleti részére vonatkozik. A gyakorlati ügyességet illetőleg abból, hogy a gyakornokok, szám szerint tizen, a gymnasiumok- és reál tanodákban az e végre kijelelt igazgatók és tanárok vezetése alatt 6—12 órát tanítanak és a tanárterkezeteken is megjelennek, igen csekély eredményt várható.

Ugyanis minden előtt föl kellene tennünk, hogy azok az igazgatók és tanárok mind elméletileg, mind gyakorlatilag jeles nevelők és tanítók, kik nem csak bizonyos gyakorlati jártassággal (routine) bírnak, melyre talán csak természeti nevelési érzékükönél fogva tettek szert, hanem akik összes működésüket a nevelés és tanítás elveivel híven, öntudatosan intézni, minden egyes mozzanatról számot adni, következtetés-kép a tanárjelölteket is hasonlóan vezetni képesek. Másodszor föl kellene tennünk, hogy az illető igazgatóknak és tanároknak

nak a képességen kívül idejük és áldozatkész erős akaratjuk is van a tanárjelölteket tanóráik előtt barátilag tájékoztató beszélgetésre föl-fölhíni, azoknak elejénte minden egyes, későbbben mennél több tanítási előtervezetüket áttekinteni, ezeken igazítani, ha szükséges, egyes pontokat a nevelés és tanítás elvei által földeríteni, vagy e pontokra támaszkodva a még talán nem jól értett elveket megismertetni, a gyakornokok tanóráin megjelenni s óra után még egy tanácskozási órára összejönni, önképzési forrásokra utalni sat. Végre mit mondjunk a középtanodák mostani értekezleteiről? Ezek tudtommal esupán külsőjére, gépezetére terjeszkednek a tanodának. Mit tanul ezeken a gyakornok? Ezen pontokat illetőleg a németeknél sem mind arany, ami fénylik; nálunk pedig sokkal több hiányt láthat az avatott észlelő. —

— Mire való tehát az ily gyakorló iskola? Arra, amire eddig a három próbaév volt, t. i. hogy a jelelt maga gyakorolja magát, kontárkodjék, experimentáljon a tanulóknak testi és szellemi, sokszor végzetes kárával s végre is ajánló bizonyítványt kapjon a gymnasiumi igazgatótól, ki álnépszerűségéből, vagy kellemetlenség kikerülése tekintetéből egy mértékkel osztogat mindenféle tanárnak. Egy tanár, ki szintén szokott kapni gyakornokokat felügyelése alá, őszintén bevallotta, hogy az ily képezde kevéssel ér többet a semminél. — Különös az is, hogy csak tíz tagja van. Mert hiszen ha a többi tanárjelelt e képezde nélkül is beállíthat az iskolába, akkor az ama tízre nézve is fölösleges; vagy ha ama tíznek szükséges, akkor szükséges az a többinek is. —

Ezek alapján elhibázott szervezetűnek kell tartanom az oly képezdét is, melyben egyetemi tanárok a külföldi tudományos, elméleti seminariumoknak a szaktudományok mélyebb tanulásmódjára s önálló kezelésére gyakorlások által vezető feladatát túllépvén, ezen fölül még iskolaszertű előadásokban is gyakorolják a tanárjelölteket. A heidelbergi Köebli schulmässige Erklärungsübung-jainak még csak van némi érteményök, amennyiben e jeles tanár egészen alulról küzdvén föl magát a diszesen betöltött egyetemi tanszékre, ismeri a különféle iskolákat és a paedagogikát; de ha ezt minden egyetemi tanár akarná tenni, a nélkül hogy jártas volna a

neveléstanban, vagy hogy középtanodában tanított volna, az kissé füres dolog lenne, annyival inkább, mivel a gymnasium nem pusztán ismeretközlő, hanem kiválóan nevelő intézet is; de a tudomány mélyében buvárkodó egyetemi tanárnak ily nevelő tanítás nem is lehet eleme.

Hibás szervezetű végre az oly gyakorló iskola is, mely nem ex professo paedagogus igazgató vezetése alatt levén, hanem a tulajdonképi nevelési és módszertani teendők fő részét mind megannyi külön központokat s elveket képviselő, ellentétes irányzatokat követhető osztálytanárookra bízván, szerves, egységes és paedagogiai munkás szellemet kifejtő működést és családias társaságot kizár. Ha az osztálytanárok kellőleg jártasak a neveléstanban mind elméletileg, mind gyakorlatilag: akkor a nem paedagogus igazgató örökös akadály és összeütközés forrása leszen; nem értvén a dolgokhoz, a tanárok türelmét gyakran próbaköre s a tanoda sikerét válságossá tenné.

Ily paedagogiumi paedagogus nélkül ismét csak fából vaskarika, lucus a non lucendo; legfőleg is gőzmozdony, melynek a neveléstanban járatlan igazgató kazánját teszi ki, csak holt tetem, de nem oly élő szervezet, melynek lelkét a paedagogus igazgató képezi, ki azt, amit elméletben előadott, alkalmazni és az elméletet ez alkalommal is tovább fejleszteni képes. Az igazgatónak a nevelés eszméjét képviselnie s lehetőleg megtestesítenie kell; de ezt a csupán physice elnökösködő, adminisztráló igazgató nem teheti; ily igazgatóra bizony kár egy fillért is költeni, mert az ily gépi munkát a külföldi seminariumokon is az egycs szakok tanárai viszik, kiki a magáét.

V.

Végre azt kell eldönteni, hány és mily osztályokból álljon a képezdei gyakorló tanoda.

Mínthogy a gymnasiumi nevelés és tanítás a lelki tehetségek fejlődésének derekán veszi át a tanulót, a további fejlesztés pedig csak az előbbinek ismeretéből folytatható; mínthogy ennél fogva a középtanodában nem kínálkozik annyi

és oly szembe ötlő alkalom a nevelés és tanítás elveinek szemléltetésére, az elemi tanoda pedig legtöbb és legszabatosabb segédeszközökkel rendelkezik a mintanevelésre és tanításra, úgy hogy a tehetségek fokozatos fejlesztésének folyamatát semmikor sem szemléltetni oly tisztán, mint az elemi tanoda óveiben; mínthogy végre az, ki a nevelés és tanítás elveinek elemi alkalmazásában otthonos, ez alapról a középtanodában is minden külön útmutatás nélkül könnyen fogja magát tájékozni tudni; azért az elemi tanoda középtanodai tanárok gyakorlati képzésére nézve is legalkalmasabbuak látszik. — Azon ellenvetés, hogy így a leendő gymnasiumi tanár olyasmit tanul, aminek a gymnasiumban semmi hasznát nem veszi, semmit sem bizonyít, mert nem az ugyanis ismert tananyagot kell neki a gyakorlás alkalmával elsajátítani, hanem a tananyag által a tanmódot, a különféle módszereket, a nevelés elvei szerinti bánásmódot, a fegyelem öntudatos kezelését. Az oly gymnasiumi tanítás, mely előre ment elemi tanodai gyakorlás nélkül történik, kezdet nélküli folytatásnak mondanó; mi nem lehet sem kömyű, sem gyümölcsöző.

Ez okból, ha gymnasium és elemi tanoda közt kell választanom, határozottan az utósó mellett nyilatkozom. —

Én elegendőnek tartom a 4 osztályu elemi tanodát is, de hogy az aggódók megnyugodjanak, kapcsoljunk 3 elemihez 2 gymnasialis osztályt, melyeknek tanítványait a 4—5. osztályig lehetne vinni.

De mondhatná valaki, hogy ha nem teljes gymnasiumban gyakoroljuk a tanárjeleltet, akkor nem látja az egész szervezetet, a tanfolyamokat, tanfokozatokat sat. De ezzel nem veszt semmit; mert ezek sokkal változékonyabb, inga-tagabb dolgok, semhogy későbbre ne halaszthatnók, gyakorlati életrealitásukat ugysem bírná egy év lefolyása alatt megítélni a tanárjelelt; tervek, tanfokozatok s hasonlók elméleti készítésében pedig ugyanis gyakorolnia kell magát a képezdében.

Öt osztálynál többet már csak azon egy elegendő oknál fogva sem csatolhatni a képezdéhez, mert az értekezleti anyag és az igazgató teendői annyira felhalmozódnának, hogy merő lehetetlenség lenne eleget tennie, s így a gyakorlati képzés

sokféle esonkítást szenvedne. — Azt is mondhatnák, hogy ha elegendő az elemi tanoda, akkor a középtanodai tanárjelelteket is elemi tanítói képezdébe kell küldenünk; minek nekik a külön képezde? De ha valahol, ugy bizonyára itt áll, hogy „quod duo faciunt, non est idem”; — a tanítójeleltekek elemi, a tanárjeleltekekkel tudományos alakban beszélgetünk ugyanazon tárgyról.

A kísérletezés veszélyét is fel szokták hozni. De hol nagyobb e veszély, ott-e, hol a jelelt az egész képezdei személyzet folytonos ellenörködése mellett kellő előkészület után lép a gyermekek közé, vagy a nyilvános tanodában, hova ugyszólván minden előkészület nélkül állit be a jelelt? Aztán a képezde gyakorló iskolájának egyegy osztályában nem szabad többnek lenni 15 tanoneznál, részint az iratok javítása, részint a fegyelem kezelésének könnyítése tekintetéből. E körülmény is kevesbiti a veszélyt.

E képezde azért is előnyös, mert az elemi tanítói képezde leendő tanárait is kiképezheti, mi viszonyaink közt jelentékeny mozzanat.

Ennyiből áll a szervezet, melynek szakavatott keresztülvitelében középtanodáink felvirágzásának egyik fő tényezőjét látom, s mint ilyet nemzeti művelődésünk érdekében a komoly gondolkodás és öntudatos hazaszeretet figyelmébe ajánlom. *Ars artium, scientia scientiarum est regimen animorum.*